

SUMARI

La jota	5
Dels orígens documentals al folklorisme	6
Del prejudici noucentista a la contemporaneïtat	36
Nous temps, nous usos	54
El ball de bot a Mallorca	67
Apunts històrics	69
Franquisme i folklore	73
La folklorització del llevant i una petita resistència	76
La reivindicació de la identitat	78
L'adopció dels boleros puntejats	82
Aparició dels grups musicals per animar les ballades	83
L'adopció dels fandangos de Menorca	86
Les escoles de ball	86
L'esclat de les ballades populars en la dècada de 1980	89
Troballa del fandango mallorquí	91
Normalització dels canvis socials	94
Les ballades populars a Menorca	97
Els balls tradicionals a Eivissa i Formentera	117
Les danses	119
Les ballades a la societat rural tradicional	124
Orígens i primeres referències escrites	127

Cap a la folklorització del ball	130
La patrimonialització del segle XXI	134
Les sardanes	137
Dansa deshonest	138
Els saraus a casa del baró de Maldà	144
Sardanes llargues	155
Dansa nacional	165
Una modernitat històrica	181
Cronologia	189
Bibliografia	199

LA JOTA

Als territoris que anomenem Països Catalans, on les gents comparteixen una mateixa llengua amb diferents accents i un ric vocabulari i que es reconeixen en un mateix context cultural i simbòlic, hi trobem un dels elements patrimonials comuns que en bona part encara són vius en la pràctica popular i en l'imaginari col·lectiu.

El *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll, editat per primera vegada l'any 1926, diu: "Jota (Pronunciat amb so de *j* castellana), f. Ball popular molt usat a Aragó, i que té variants també a València, Alacant, Mallorca i Menorca; música o cançó pròpia d'aquest ball; cast. jota. Etim.: pres del cast. jota." Malgrat aquesta informació sobre la pronunciació, des de sempre i no tan sols en l'àmbit popular la *j* amb so castellà s'ha transformat en *c*, a Mallorca la *j* castellana ha estat substituïda per la *j* catalana i a Catalunya, des de la normalització lingüística, i potser amb un renovat sentiment noucentista per tal de foragitar qualsevol ferum cultural no desitjada des de fa uns anys, de manera lenta però segura, la *j* castellana també s'ha convertit en una *j* catalana. El diccionari també ens dona notícia de la visió folkloritzada i reduccionista d'aquest

gènere musical i coreogràfic al llarg del temps i als diversos territoris.

Un detall que inicialment sembla insignificant (només una lletra!) ens informa de com pot ser de volàtil i fràgil qualsevol manifestació de cultura immaterial, sempre subjecta a les modes i ideologies del moment.

Dels orígens documentals al folklorisme

Les primeres mencions de la jota als Països Catalans són requeriments de prohibició. Aquest ball de parella que aparegué a cavall dels segles XVII i XVIII no va ser ben rebut pels poders fàctics. Ni l'Església ni el poder polític veien amb bons ulls l'èxit que aconseguí i el consideraven subversiu, pecaminós i un perill per a la moral i la bona convivència.

Així s'explicita en un ban del 1723 a la baronia i llocs d'Albalat i Segart, Montalto i Comediana, al País Valencià, on s'ordena:

Que ninguna persona de qualquier estado, calidad, condición, sexo y edad, que sea, pueda cantar, ni baylar con música de instrumento alguno, o sin ella, en las casas a puerta cerrada, o abierta, en las calles, plazas, huerta, campos (...) los bayles nombrados el dengue, el chulillo, el fandango, el trompón, la patadeta, la jota, la Sarsamadre, el hueso, ni el mirapepe, la maneta, el mardraso, el Serení, la gitani-lla, ni cantar las canciones correspondientes a dichos bayles ni a otros que de veinte años a esta parte se han introducido (...) bajo la pena en la que incurra cada uno de los hombres que contraviniere, y un mes

de càrcel, y cada una de las mugeres en tres pares de gallinas (...). Y en caso que dha. Justicia de dhas. Baronías y Lugares permitiere las cosas susodichas, ó alguna de ellas, y no lo executare, incurra en doblada pena de las impuestas arriba.

Onze anys després, el bisbe de Tortosa Bartolomé Camacho y Madueño escriu una carta als regidors de la vila de Calaceit posteriorment a la seva visita pastoral, on diu:

Otro sí: Por quanto ha encontrado Su Ilustrísima no averse remediado cierto género de bayles indecentes, en que se cometen males a Dios como son: La Cadena u El diablote, El Carcaol, sino que antes bien han proseguido en ellos en tanto prejuizio de las Almas y han añadido otros de nuevos que son: El Babau, La Jota, El Cerení y La Sombra, por tanto manda Su Ilustrísima e impone la pena de excomunió a todos aquellos que se ejercitasen en semejantes bayles; y exortar a los Regidores que procuren por su parte impedir tanto daño para el maior bien de las almas, Gloria de Dios y honor a los Santos. (...) que no permitan entrar en la Iglesia a persona alguna con pelo atado ni redes (...) que en el primer día festivo lo publique (el vicario) en el púlpito.

La jota, al costat d'altres gèneres coreomusicals de moda, com a ball de parella no era del grat d'aquells que imposaven i controlaven la moral, no tant com a expressió estètica, sinó com a marc simbòlic. Un marc en què homes i dones podien exhibir públicament el seu festeig, així com l'expressió del seu cos i dels sentiments, dins un context festiu, cosa impensable en la vida quotidiana. Aquest simbolisme i aquesta funció de galanteig han continuat fins

Ball de la jota al Ball de Coques a la plaça de la
Quartera de Falset, 1950-1960.

Antoni Aguiló, Arxiu de La Clavellinera, AC

als nostres dies i es fan palesos en les anomena-
des “cobles picants” que trobem a tot el territori,
o en alguns usos com el de la “jota foguejada” en
poblacions del Priorat i Terres de l’Ebre. Escriu Joan
Amades:

Feia així mateix festa el poble de Benissanet, a la Ribera d'Ebre. Era típic d'aquesta festa El ball de la jota foguejada. Els fadrins feien pública ostentació de la simpatia que sentien per llur balladora, tant si era promesa com no, per la quantitat de piules, correccames, carretilles i d'altres focs petadors i de guspira, que els tirava als peus un amic del ballador, el qual, tot endiumenjat i ben carregat de focs grecs, seguia la parella mentre ballava, ben a la vora de la balladora, i part darrera d'ella, s'esforçava, tant com podia, a calar-li foc a les faldilles per tal de fer quedar bé el bon amic que li havia fet aquest encàrrec de confiança. (...) Les parelles no sortien del ball fins que a la balladora se li havia encès la roba, enmig de l'entusiasme de la concurrència que contemplava la dansa. Ballador i balladora estaven tant més contents, com més estrall havia fet el foc en la roba d'ella. (...) El segon dia de la festa, totes les fadrines anaven a missa amb les robes cremades, i era objecte de goig i de satisfacció, per a la que les hi duia més, el fet d'esser admirada i felicitada per tothom. Les robes cremades solien guardar-se anys, com un trofeu o testimoni de gentilesa i galania.

Així mateix, en el costum ben documentat i encara vigent de la subhasta de balls o d'oferir obsequis a la balladora després del ball, hi trobem, a més, la funció de visualització de jerarquies i estatus econòmics. Encara ara, en ple segle XXI, al Priorat trobem mostres vives d'aquest fet. A Falset es fa el Ball de Coques a la plaça per la Festa Major d'agost en què s'obsequia la parella amb una coca després de cada ball i encara es veu amb admiració la balladora que aconsegueix reunir-ne més o el ballador que n'ha pagat més. Al Masroig es considera de

gran prestigi l'adquisició de la darrera dansa (coca) del Ball de plaça de la Festa de Sant Sebastià, que pot arribar a preus astronòmics durant l'encant. Una vegada, als anys noranta del segle xx, quan el salari mitjà era de 80.000 pessetes (480,80€), el preu assolit en la subhasta va ser de 60.000 pessetes (360,60€) i el 2024 va ser de 500 euros. En alguns llocs, com a Capçanes (Priorat), es donava el cas de la confluència d'ambdós rituals, com recorda Francesc Nogué i de Miquel:

En aquel poble no-s coneix la festa major, puix ni'ls carrers ni'ls balcones estan guarnits: sols se nota la falta de moviment en l'anar al troç, o siga a cuydar lo camp. A la nit és quan aquesta pren un to d'alegria y de tendresa qu'aixampla'ls cors y rejoveneix als vells, ballant-se la jota al so de bandúrries y guitarres. A voltes són deu o dotze noyes que ballen ab un jove. Aquet compra una coca per cada una d'elles. La jota comença, y ballen ab la coca, portant-la lo jove a la mà. La música para, y'l jove fa entrega de la coca a la noya, y ella l'entrega a la seva família. La música torna altra vegada a fer-se sentir, y'l jovent reprèn lo ball, donant fi a la festa ab una pluja de correcomes, trons y borratxos, que mou gran gatzara entre les noyes.

Així mateix, a Mallorca, era costum de subhastar el primer ball de la festa i molts joves enamorats hi concursaven. El guanyador, però, no solia ballar amb la jove del seu grat, qui ho feia era un amic o parent i, com informen alguns autors, l'enamorat sostenia el ventall i el mocador de la jove mentre contemplava embadalit la gràcia i els bons aires de la seva es-

Amb el suport de la Generalitat de Catalunya:

**Generalitat
de Catalunya**

Director de col·lecció: Josep-Lluís Carod-Rovira

© dels textos: Joaquim Rabaseda, Lúdia de Mena Arch, Joana Domenge, Rafel Duran, Eugeni Canyelles i Jaume Escandell, 2026

© de les fotografies: els seus autors i arxius corresponents, 2026

© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2026

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Primera edició: agost de 2026

ISBN: 978-84-1303-734-9

DL: L 612-2026

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

❧ imprès a **lleida** ►

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.